

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Więzi - integracja - networking. Socjologiczne wymiary przekształceń regionu przemysłowego w kierunku regionu wiedzy

Author: Małgorzata Suchacka

Citation style: Suchacka Małgorzata. (2015). Więzi - integracja - networking. Socjologiczne wymiary przekształceń regionu przemysłowego w kierunku regionu wiedzy. W: U. Swadźba, B. Pactwa, M. Żak (red.), "Praca - więź - integracja : wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa : monografia poświęcona pamięci prof. zw. dr. hab. Władysława Jachera. T. 1, Praca, przedsiębiorczość, gospodarka oparta na wiedzy" (S. 301-315). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Małgorzata Suchacka
Uniwersytet Śląski

Więzi — integracja — networking Socjologiczne wymiary przekształceń regionu przemysłowego w kierunku regionu wiedzy

Wprowadzenie — dylematy badawcze i teoretyczne inspiracje

Różnorodne procesy zachodzące w regionie przemysłowym są jednym z ciekawszych tematów badań naukowych. Również dla praktyków są wnikliwym przedmiotem obserwacji i dociekań. Wielowymiarowość i skomplikowana natura tych zjawisk powoduje, że są one trudne do uchwycenia z jednego punktu widzenia. Dlatego wiele współczesnych analiz empirycznych w kompleksowy sposób podejmuje próbę opisu istoty mechanizmów rozwoju regionalnego sięgając do dorobku nurtu *regional studies* (KLASIK, KUŹNIK, 2010: 85). Korzystając z osiągnięć innych niż socjologia nauk, należy podkreślić konieczność głębokiej świadomości uwzględniania także kulturowego oraz instytucjonalnego kontekstu tych przemian, które zawsze łączyć się będą ze zmieniającym się jednocześnie charakterem pracy.

Głównym celem tego opracowania jest zwięzłe przedstawienie wyników badań w województwie śląskim, dotyczących przemian regionu przemysłowego w kierunku regionu wiedzy (SUCHACKA, 2014). Szczególny nacisk w części teoretycznej położony zostanie na terminy: więzi, integracja, networking, oraz takie, które są oczywiste w analizie przemian regionu przemysłowego: region uczący się, kapitał ludzki, kapitał społeczny.

Wieżi, integracja, networking — co nas łączy w regionie przemysłowym?

Zjawisko więzi społecznej oraz integracji grup jest kluczowym tematem badań socjologicznych. Różne wymiary tych procesów uwidoczniły się w szczególnie sposób we współczesnych realiach, w których coraz istotniejszy kanał komunikacji stanowi sieć internetowa. Różnorodne grupy podlegają oddziaływaniu sił przyciągających, których źródeł można dopatrywać się w atrakcyjności oferty, jak i sprawdzonych w praktyce zasadach organizacji i funkcjonowania.

Obowiązuje zasada: nie ma integracji bez minimum organizacji, brak owego minimum jest początkiem procesu dezintegracji. Organizacja bowiem zapewnia w każdym systemie społecznym kooperację i koordynację elementów systemu społecznego, stwarza więc warunki do uzgodnienia i współpracy (JACHER, 1976: 16).

Wychodząc od analizy zmian zachodzących w przedsiębiorstwach, dostrzec w nich należy podstawowe uwarunkowania rozwoju zmian w całym regionie — szczególnie w regionie przemysłowym. Jakość współpracy regionalnej, poziom integracji mieszkańców jako kluczowego kapitału ludzkiego regionu oraz sieciowy charakter relacji wynika z fundamentów umiejscowionych w lokalnych przedsiębiorstwach.

Współczesne społeczeństwa, działając w oparciu o zasadę sieciowości, czerpią z tego wiele korzyści, ale też narażone są na wiele zagrożeń. Obok korzyści ewidentnie finansowych przedsiębiorcy czerpią profity o daleko perspektywicznym zysku — przyszłe projekty czy kontakty owocujące prestiżową współpracą poprawiającą wizerunek przedsiębiorstwa. Dynamiczna wymiana wiedzy sprzyja zwiększeniu szybkości i trafności podejmowania decyzji oraz innowacyjności, a także podnosi konkurencyjność. Jednak z drugiej strony główni aktorzy, pełniąc istotną rolę w tej swoistej sieci powiązań, są coraz częściej świadomi wynikających z tego zagrożeń, takich jak chociażby zjawisko rozlewania wiedzy, zależności hierarchiczne i wielostronne powiązania informacyjno-komunikacyjne. Nakładają się tu formalne i nieformalne relacje jednostek i całych instytucji. Szczególny charakter sieci uwzględnia wiele poziomów: indywidualny, lokalny, regionalny, instytucjonalny, organizacyjny, na poziomie globalnym kończąc.

Sieciowa natura więzi we współczesnych społeczeństwach była tematem interesujących badań prowadzonych jeszcze w latach 70. XX wieku przez Marka Granovettera. Jego badania dotyczyły fenomenu „siły słabych więzi” w kontekście poszukiwania pracy (GRANOVETTER, 1973). Podkreślił on, że to

właśnie słabe więzi dają możliwość dostępu do nieznanych dotychczas źródeł wiedzy, co może prowadzić do zupełnie nowych rozwiązań. Stopniowo doprowadziło to do wzrostu znaczenia nowych technologii, które radykalnie zmieniły specyfikę pracy. Dostrzegł to Manuel Castells, podkreślając zjawisko tworzenia się nowych, przestrzennych podziałów pracy. „Nowa przestrzeń przemysłowa jest zorganizowana wokół przepływów informacji, które zarazem łączą i oddzielają — w zależności od cykli lub firm — swoje składniki terytorialne” (CASTELLS, 2008: 396). Socjologiczny wymiar tych zmian to społeczna fragmentacja widoczna szczególnie w wymiarze regionalnym, gdzie różnice w rozwoju można dostrzec gołym okiem. Procesy sieciowe mimo globalnego charakteru stają się coraz bardziej osadzone w konkretnym miejscu. Sprzyjające otoczenie: aktywność obywatelska, przedsiębiorczość mieszkańców, przychylność decydentów i bliskość badaczy — specjalistów z określonych dziedzin, korzystnie wpływa na podejmowaną współpracę. Jest ona najlepiej widoczna na poziomie instytucjonalnym. Tylko na przykładzie powiązań świata nauki i biznesu można wskazać na tworzące się firmy odpryskowe, inkubatory i parki technologiczne, biura komercjalizacji badań i ochrony praw patentowych, sieci naukowe, lokalne porozumienia produkcyjne, klastry. Powiązania te wynikają z terytorialnej bliskości, a główne ich zadania to zapewnienie możliwości transferu wiedzy i technologii oraz systemu obsługi dla przedsiębiorstwa (SHEARMUR, DOLOREUX, 2000). Dzięki takim podmiotom dynamizują się procesy wdrażania nowych technologii i obniżają się koszty tych procesów.

Na zagadnienia rozwoju regionu w interesujący sposób wskazywali badacze koncentrujący się na rozwoju endogennym. Najbardziej znaną z koncepcji przez nich przedstawianych jest najprawdopodobniej propozycja Richarda Floridy. Głównym tematem jego badań były „regiony uczące się”, które charakteryzują się specyficzną strukturą powiązań personalnych i instytucjonalnych, szerokim uczestnictwem aktorów regionalnych w partnerstwie publicznym i prywatnym, a także umiejętnym łączeniem kompetencji. Procesy ustawicznego doskonalenia i uczenia się, pogłębiania wiedzy i poszukiwania nowych rozwiązań przeniosły się z poziomu przedsiębiorstwa na poziom regionu. Florida wyróżnił szereg charakterystycznych elementów takiego regionu: infrastrukturę organizacji firm produkujących dobra lub usługi, infrastrukturę zasobów ludzkich stanowiących zabezpieczenie rynku pracy i produkcji dóbr, infrastrukturę fizyczną organizacji dystrybucji oraz infrastrukturę uwarunkowań społeczno-politycznych, będącą zbiorem regulacji prawnych, standardów i zachowań modelowych pomiędzy firmami a organizacjami rządowymi (FLORIDA, 1995). Oczywiście koncepcja Floridy spotkała się z krytycznymi uwagami, a główne zarzuty dotyczyły nieuprawnionej personifikacji „regionu” (GORZELAK, JAŁOWIECKI, 2004). Niemniej zwrócił on uwagę na specyfikę powstających w takim regionie

zasobów ludzkich, nazywając je klasą kreatywną. Szczególna koncentracja osób o określonej tożsamości etnicznej, płciowej, czy obyczajowej z jednocześnie kondensacją pewnych procesów sprzyjających innowacyjności i innowacyjnemu myśleniu tworzy uwarunkowania powstającej w ten sposób kreatywnej atmosfery. W regionie przemysłowym dynamicznie zachodzące zmiany wpływają na siebie ze zdwojoną siłą, a efekty ukierunkowują dalsze przemiany na kształtowanie się humanistycznych elit o zróżnicowanym pochodzeniu, zakorzenionych jednak w regionalnej tożsamości — w śląskim przypadku — z jej różnorodnym dorobkiem, śląskim etosem pracy (GEISLER, 2008). Źródłem sukcesu określonego regionu są jednak zawsze ludzie i konkretne zbiorowości, w których funkcjonują poszczególne jednostki.

Poszukując w socjologii adekwatnych ujęć terminologicznych, badacze chętnie stosują pojęcia kapitału ludzkiego i społecznego, chcąc określić rodzaj przygotowania, jakość fundamentów, które są podstawą do tworzenia więzi i odpowiedniego poziomu integracji sprzyjających rozwojowi samych jednostek, przedsiębiorstw, jak i całego regionu. Pojęcia kapitału używa się dla określenia niematerialnych cech grupy społecznej, takich jak: zdolności, wykształcenie, zdrowie czy przedsiębiorczość. Początkowo jako pojęcie typowo ekonomiczne było analizowane w kontekście wpływu inwestycji i zwrotu tych inwestycji w skali jednostki i przedsiębiorstwa (BECKER, 1990: 44). Analizy niektórych ekonomistów, wskazujące na składniki kapitału ludzkiego, takie jak: kompetencje, zręczności intelektualne i motywacje jednostki, miały coraz częściej wyraźnie socjologiczny wymiar. Zaczęto rozważać także skłonności do zachowań etycznych, zagadnienie władzy organizacyjnej oraz predyspozycje osobowościowe (BARTNICKI, STRUŻYNA, 2001: 70). Z czasem podkreślano także procesy akumulacji kapitału ludzkiego, transmisji specyficznej wiedzy i umiejętności między pokoleniami, a także różnice poziomów kapitałów ludzkich w ujęciu regionalnym (SUCHACKA, 2012). Utrzymywanie więzi i coraz lepszy poziom integracji w regionie sprzyja podnoszeniu poziomu kapitału społecznego, czyli takiego zasobu, który nie jest już tylko własnością jednostki. Dla jednego z twórców tego pojęcia — Pierre’a Bourdieu — kapitał społeczny był to

zbiór rzeczywistych lub potencjalnych zasobów, które są związane z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych form znajomości i wzajemnego uznania — innymi słowy, z przynależnością do grupy — które umożliwiają każdemu ze swoich członków wsparcie dzięki posiadanemu przez całą zbiorowość kapitałowi (BOURDIEU, 1986: 248).

Kategoria ta doskonale wpasowuje się w analizę zagadnienia przemian w regionie przemysłowym, zachodzących w oparciu o powstające i pogłę-

biające swoją jakość więzi międzyludzkie i międzyinstytucjonalne. Podejście Bourdieu jest o tyle interesujące, że wskazywał on także na pojawiające się zagrożenia, jak chociażby wyrachowane działania określonych grup interesów. Wśród nowszych ujęć tego zagadnienia wyróżnia się podejście Nan Lina i Ronalda Burta oraz ich współpracowników, którzy powiązali kapitał społeczny z kwestią sieciowości relacji społecznych. Kapitał społeczny jako zasób przyporządkowany do sieci umożliwia budowanie innowacyjnego regionu. Badacze podkreślają, że wprowadzanie nowatorskich rozwiązań w różnych sferach aktywności człowieka sprzyja efektywnej konkurencji we współczesnym świecie (LIN, 1999: 28; 2008). Różnorodne aspekty sieciowości kapitału społecznego, takie jak relacje i powiązania, wspólne wartości i normy, zaufanie wewnątrzgrupowe, zaufanie ponadgrupowe i wartości obywatelskie, były także tematem badań polskich naukowców (FRYKOWSKI, 2007).

Używając tych kategorii — więzi społecznych, integracji, networkingu, kapitału ludzkiego i społecznego — w kontekście przemian regionu przemysłowego w kierunku regionu uczącego się, warto podkreślić, że są one kluczowe zarówno z perspektywy teoretycznej, jak i wynikają z wielu analiz empirycznych, co szczególnie widoczne jest w wypowiedziach respondentów badań, jakie zostaną streszczone w tym opracowaniu.

Metodologia analiz empirycznych

Prezentowane badania, ilustrujące istotę głównych uwarunkowań przemian w kierunku regionu wiedzy, prowadzone były w latach 2011–2012 i miały charakter badań terenowych. Główną techniką zbierania materiału były pogłębione wywiady wśród celowo dobranych respondentów. Przeprowadzono 100 wywiadów, z których 60% z przedsiębiorcami z województwa śląskiego, z trzech sektorów gospodarki: rolnictwa i przemysłu wydobywczego, produkcji przemysłowej oraz usług, w tym usług profesjonalnych, takich jak usługi informatyczne, turystyczne czy medyczne. Pozostałe 40% respondentów stanowili eksperci reprezentujący instytucje wsparcia biznesu oraz decydenci regionu — najczęściej prezydenci i burmistrzowie miast. Odpowiednio dopracowane narzędzia badawcze uwzględniały specyfikę funkcji, jaką pełnią badani. Wnioski z badań zostały opracowane zgodnie z zasadami badań jakościowych, co oznacza, że wskazane zostaną jedynie pewne dominujące tendencje w wypowiedziach, a nie opracowania ilościowe. Oznacza to także, że otrzymane wyniki nie są reprezentatywne i nie mogą stanowić podstawy do ostatecznie rozstrzygających sądów.

Główne pytania badawcze koncentrowały się wokół cech transformacji regionu przemysłowego w kierunku regionu wiedzy, sposobów rozumienia innowacji. Ważna była ocena jakości kapitału ludzkiego i obecności klimatu uczenia się w regionie, funkcjonowania klasy kreatywnej i grup opornych wobec zmian. Istotne były także kierunki współpracy najważniejszych partnerów oraz ocena relacji firm i społeczności lokalnych, rola instytucji wspierania przedsiębiorczości. Źródeł przemian w kierunku wiedzy można także doszukiwać się we wpływie podmiotów zagranicznych i generalnie relacji międzynarodowych, szczególnie w takim regionie, jakim jest województwo śląskie, będące regionem pogranicza. W związku z tym badani proszeni byli o ustosunkowanie się do możliwości powstania szerszego, transgranicznego regionu uczącego się, obejmującego obszar od Wrocławia do Krakowa po Ostrawę. W podsumowaniu opracowania przytoczone zostaną najistotniejsze wnioski — także w oparciu o wypowiedzi badanych — wskazujące najważniejsze atuty regionu, będące filarami budowy regionu wiedzy.

Transformacja — między tradycyjnym a innowacyjnym podejściem do pracy i współpracy

Generalnie stanowiska respondentów bez względu na reprezentowaną kategorię były podobne w ocenie zachodzącej transformacji. Krytycznie, rzetelnie i merytorycznie przedstawiali oni argumenty świadczące o postępującej modernizacji sektorów przemysłu, dywersyfikacji działalności firm, specjalizacji i automatyzacji produkcji. Dla większości z nich zmiany te są pozytywne i kolosalne. Z przekonaniem wskazywali przykłady alternatywnego zagospodarowania terenów poprzemysłowych, powstawania nowych gałęzi przemysłu i usług. Postrzegano te procesy jako efekt zwiększenia roli informacji i transformacji wiedzy oraz sprzyjającego klimatu uczenia się. Oczywiście podejście takie nie było bezkrytyczne — wskazywano na oczywistą konieczność zmian personalnych i organizacyjnych, a w sektorach produkcyjnych na modernizację parku maszynowego i wprowadzanie innowacyjnych technologii. Wymaga to odpowiedniej organizacji, zmian mentalności pracowniczej i ciągłego wzrostu profesjonalizmu kadry. Podkreślano także pojawienie się chaosu informacyjnego i poczucia zagrożenia, co jest spowodowane możliwością utraty pracy. Podążanie przedsiębiorców niepewnymi ścieżkami rozwoju oraz zagrożenie brakiem pomocy ze strony wyższego szczebla władzy, odczuwane przez decydentów, stało się codziennością, do której niektórym trudno się przyzwyczaić.

Warto podkreślić, że osiągnięcia transformacji są zróżnicowane terytorialnie i sektorowo. Zdaniem wybranych respondentów — najczęściej związanych z samorządem lokalnym — niektóre subregiony województwa straciły możliwości rozwoju swoich potencjałów na skutek reformy administracyjnej. Decydenci dostrzegają jednak pozytywną stronę coraz częstszych rewitalizacji terenów poprzemysłowych, które są dostosowywane do oczekiwań potencjalnych inwestorów. W ujęciu sektorowym wyraźnie wyróżniają się zmiany w rolnictwie, gdzie sporadyczne myślenie w kategoriach przeszłości i poszukiwania wsparcia władzy państwowej wypierane jest przez coraz częstszą gotowość podejmowania wyzwań w prowadzonej działalności, także innowacyjnych. Podobnie przedstawiciele górnictwa przekonują, że przeprowadzona modernizacja, zastosowanie nowoczesnych metod produkcji i zarządzania oraz wysokich standardów ekologicznych wprowadziły polski przemysł wydobywczy do grona światowych liderów.

Znamienny jest fakt, że dla wielu respondentów proces transformacji wciąż trwa, a w tym regionie ma swoją specyfikę polegającą na równoległym do przemian tradycyjnego przemysłu rozwijaniu sektora usługowego i nowoczesnych sfer aktywności gospodarczej. Respondenci są świadomi współczesnych wyzwań i konieczności wprowadzania na rynek innowacyjnych produktów i technologii produkcji. Co ciekawe, same innowacje definiowane są dość szeroko, co świadczy o popularności tego pojęcia. Jako przykłady działań innowacyjnych podawane są adaptacyjne działania w zakresie techniki, organizacji firmy, technologii produkcji, marketingu i sprzedaży. W tym kontekście nacisk kładziony jest także na sprzężenie wiedzy i kapitału społecznego oraz efektywne połączenie tych czynników. Innowacją są także dla badanych wszelkie formy deklarowanej zmiany w prowadzonej działalności, oparte na wcześniejszej analizie i refleksji. Ich celem jest zwiększenie efektywności uzyskiwanych rezultatów. Charakterystyczną cechą wypowiedzi większości badanych na temat innowacji było spontaniczne podkreślanie świadomości szczególnej pozycji województwa wobec innowacji, ze względu na jego przemysłowy charakter i znaczny kapitał ludzki. Wysoko oceniano innowacyjność przedsiębiorstw, wskazywano na wprowadzane nowe rozwiązania zarówno w zakresie produkcji, jak i w procesach zarządzania czy podejścia do zasobów ludzkich. Województwo śląskie uznano za jeden z najbardziej kreatywnych regionów w kraju. Wynika to najprawdopodobniej z faktu, że pracując w dużych, międzynarodowych firmach produkcyjnych, respondenci na bieżąco poznają nowe technologie i zaawansowane procesy produkcji.

W przebiegu procesu transformacji, wprowadzania innowacji i powstawania sprzyjającego dla nich klimatu istotne jest funkcjonowanie korzystnego środowiska instytucji wspierających biznesowe przedsięwzięcia. Dzięki

takim podmiotom przed wieloma branżami otwierają się nowe możliwości, przyciągany jest kapitał, za którym idą dalsze innowacje. Z badań wynika, że w województwie śląskim szanse działań innowacyjnych nie są równomiernie rozłożone. Gęstość instytucjonalna ośrodków wsparcia biznesu jest zróżnicowana, a utrudniony kontakt stanowi istotną barierę ograniczającą perspektywy innowacyjnych działań. Szczególnie eksperci i decydenci, którzy niejednokrotnie związani są z takimi podmiotami instytucjonalnie, wskazywali na szereg przeszkód pojawiających się na drodze do realizacji innowacji w praktyce. Zwracano także uwagę na konieczność dostosowania się do wymogów rynkowych takich podmiotów, które bez wsparcia państwa zabiegają jedynie o ekonomiczne podstawy swojej egzystencji, co odbija się na jakości świadczonych usług. Krytyczne stanowisko respondentów dotyczyło także funkcjonowania uczelni wyższych — ich niedostatecznych kontaktów ze światem biznesu, niedostosowania badań naukowych do rzeczywistości, dystansu hierarchicznego i wyniosłej izolacji.

Kreatywność i indywidualizm a faktyczne więzi społeczne

Respondenci dostrzegają, że klimat uczenia się nie wszędzie znajduje odpowiednie warunki, by mógł się umacniać i inspirować przedsiębiorców. Braki najczęściej dotyczą metod motywowania, permanentnego uczenia się oraz stałego podnoszenia świadomości w zakresie konieczności przekwalifikowania się, dopasowania szkoleń do potrzeb pracownika, korzystania z wewnętrznych i zewnętrznych form szkolenia. Jednak wszyscy rozmówcy podkreślają, że dynamika przemian edukacyjnych świadczy o wyraźnej transformacji w kierunku regionu poprzemysłowego. Rozwój sektora usług handlowych, konsumenckich, obsługi biznesu, edukacja humanistyczna, modernizacja infrastruktury technicznej stanowią bazę do działań kreatywnych jednostek. Tworzy się nowa jakość kapitału ludzkiego, gdzie ważna jest konserwacja i szacunek dla tradycji, ale także zarządzanie w nowoczesnej formie spuścizną dziedzictwa przemysłowego w oparciu o innowacyjne technologie.

Największym zaskoczeniem w prowadzonych badaniach były wypowiedzi przedsiębiorców związanych z branżą rolniczą. Podkreślali oni znaczny postęp, jaki dokonał się w wielu gospodarstwach rolnych — skonsolidowano gospodarstwa, zdywersyfikowano ofertę produkcji i unowocześniono technologię upraw. Rolnicy w dalszym ciągu są silnie związani z regionem, co nie przeszkadza im w zdobywaniu nowych uprawnień i kwalifikacji. Szczególnie młodsze pokolenie jest w tym zakresie bardzo dynamiczne —

zapoznaje się z nowościami w branży, chętnie korzysta ze wsparcia unijnego, spełniając przy tym szereg wymogów unijnych. Mankamentem jest jednak brak potrzeby zrzeszania się i duże poczucie indywidualizmu. Także pozostali przedsiębiorcy obawiają się braku lojalności wyszkolonych pracowników. Inwestowanie w kapitał ludzki jest współcześnie ryzykowne, gdyż konkurencja rynkowa jest niezwykle ostra. Zjawisko to dostrzegali także eksperci i decydenci. Obserwując zachodzące zmiany, mogą jedynie częściowo sprostać niektórym oczekiwaniom przedsiębiorców i mieszkańców regionu. Ciągłe poszukiwanie nowych inwestorów, chcących stworzyć kolejne miejsca pracy, jest ich naczelnym celem.

Badani wskazywali często na grupę wysoko wykwalifikowanych specjalistów z zakresu produkcji przemysłowej oraz lokalnych działaczy o głęboko humanistycznym umocowaniu. Charakterystycznym elementem tej grupy — obok rzetelnej wiedzy technicznej — jest także jej humanistyczna struktura społeczna i wytworzenie silnych inicjatyw lokalnych. Wielu rozmówców wskazywało, że w regionie jest mnóstwo aktywnych jednostek — wysokiej klasy specjalistów, naukowców, nieprzeciętnych osobowości, przedsiębiorców o niebanalnych pomysłach. Słabą stroną tej grupy jest, niestety, działanie oddzielne, sporadyczne, rozproszone po całym województwie, w bardzo wąskich zakresach i bez rozgłosu medialnego. Te oddolne działania nie są — zdaniem badanych — wystarczająco skutecznie wspierane przez decydentów na szczeblu regionalnym czy krajowym. Brakuje także atrakcyjnej oferty kulturalnej, która przyciągnęłaby kolejnych specjalistów. Dostrzec można natomiast koncentrowanie się specjalistów wokół określonych branż: motoryzacyjnej, energetycznej, wydobywczej czy maszynowej. Tworzenie tego typu enklaw mogłoby z jednej strony wspomagać przepływ wiedzy w ramach wyspecjalizowanych ośrodków, z drugiej jednak może świadczyć o hermetycznym stosunku tych specjalistów do szerszej współpracy, co nie sprzyja rozwojowi regionu.

Sieci współpracy — szanse i perspektywy

Mimo że niemal wszyscy respondenci w swych wypowiedziach wskazywali na ogromną szansę, jaka otwiera się przed regionem w zakresie przemian społeczno-gospodarczych, prezentowali oni dość sceptyczne podejście w ocenie poziomu współpracy najważniejszych partnerów w regionie. Najczęściej koncentrowano się na działaniach własnych przedsiębiorstwa czy instytucji. Pojedyncze były przypadki odnoszenia się do dokumentów rozwoju strategicznego różnego szczebla. Decydenci z racji umiejętności poli-

tycznych prezentowali najbardziej całościowe podejście i chętnie wskazywali na szeroki zakres prowadzonej współpracy, która jednak, jak się okazywało, była dość powierzchowna. Obejmowała najczęściej kontakty z władzami lokalnymi różnego szczebla, z instytucjami wspierającymi rozwój w regionie, a także z organizacjami pozarządowymi. Przedsiębiorcy podkreślali w większości poprawne kontakty z władzami lokalnymi w załatwianiu drobnych spraw administracyjnych, chociaż różnice w oczekiwaniach są znaczne i dotyczą także mentalności obu stron. W tej kwestii wyróżnia się branża wydobywcza, której współpraca z lokalnym środowiskiem była akcentowana przez obie strony — przedsiębiorców, jak i władze lokalne. Obok niewątpliwych szkód związanych z wydobywaniem każda kopalnia to ogromny zakład tworzący kilka tysięcy miejsc pracy. Tego typu podejście prezentowały także mniejsze zakłady przemysłowe, które w miarę swoich możliwości organizowały imprezy charytatywne i inne, sponsoring oraz podejmowały wspólne działania, by utrzymać dobre relacje z władzami miasta i społecznością lokalną. Współpraca ta przybiera najczęściej trzy typowe formy: wsparcia finansowego, kreowania swojego wizerunku jako atrakcyjnego pracodawcy oraz używania wprost nazw regionu czy miasta w nazwie produktu lub firmy. Rozmówcy widzą zasadność angażowania się firm w kontakty ze społecznością lokalną, pomimo dostrzegania skomplikowanej natury tych kontaktów i różnorodnych ich form. Z badań wynika, że oczekiwania wobec miejscowych firm dotyczą odpowiedzialności za społeczność lokalną, udziału w organizacji wypoczynku dla dzieci, rozwijania kultury, okazywania pomocy w drobnych inwestycjach realizowanych wspólnie z samorządem lokalnym. Współczesne zakłady wydobywcze są bez porównania aktywniejsze i bardziej świadomie prowadzą swoją działalność gospodarczą, niż miało to miejsce dawniej. Przedsiębiorcy z innych sektorów — produkcji czy usług — tę samą działalność mogliby prowadzić w dowolnej części Polski. Choć deklarowali zaangażowanie w sprawy społeczności lokalnej, sami oceniali poziom swojego zaangażowania jako niewystarczający. Szczególnym przypadkiem są w tym miejscu firmy zagraniczne będące częścią dużych koncernów, które swoje zaangażowanie w relacje ze społecznością lokalną utrzymują na minimalnym poziomie. Bez wątpienia najwięcej troski przedsiębiorstwa kierują wobec środowiska, którego degradacja może być istotnym elementem kształtowania niewłaściwego wizerunku, coraz częściej ważnego dla partnerów biznesowych.

Niewątpliwie priorytetem działań przedsiębiorców w zakresie budowy sieci współpracy są relacje z klientami, dostawcami, konkurentami, kooperantami i partnerami biznesowymi oraz instytucjami wsparcia biznesu. Ten rodzaj kontaktów sprzyja interesom wielu stron — przekazywana jest wiedza i precyzowane są oczekiwania. Z badań wynika, że nie wszystkie inicjatywy są transparentne — szczególnie te podejmowane na styku klu-

czowych współpracujących partnerów biznesu i nauki. Generalnej krytyce poddano działalność instytucji wsparcia biznesu oraz współpracę ze światem naukowym.

Ośrodki wspierające przedsiębiorców wykazują dużą aktywność i kooperują wielotorowo z trzema rodzajami aktorów: administracją samorządu terytorialnego, uczelniami wyższymi i szkołami średnimi oraz organizacjami pozarządowymi. Z przedsiębiorstwami tworzone są konsorcja dla osiągnięcia wspólnych celów, organizowane są spotkania i seminaria w ramach klastrow. Instytucje eksperckie wymieniają praktyki sieciowania w postaci tworzenia zaplecza dla nieformalnych kontaktów między przedsiębiorcami i najważniejszymi instytucjami regionalnymi, krajowymi, często także zagranicznymi. Opracowywane są diagnozy, informacje i pomoc w pozyskiwaniu partnerów czy dotacji z programów unijnych. Niektóre instytucje wspierania biznesu powstały na bazie tych funduszy, a ich przyszłość jest w związku z tym niepewna. Słabą stroną takiego sposobu funkcjonowania — na co wskazywali sami eksperci związani z tymi instytucjami — jest konieczność ciągłego organizowania szkoleń i takich działań, które przyniosą także korzyści finansowe samej organizacji. Chociaż instytucje wsparcia biznesu w województwie śląskim wystawiają sobie wysoką ocenę z działalności, widać wyraźnie, że część z nich działa siłą rozpędu — zostały powołane przez władze lokalne i posiadają ich poparcie. Dominuje przekonanie, że instytucje wspierania przedsiębiorczości to towarzystwa, w których warto być albo z którymi warto przynajmniej powierzchownie współpracować ze względów prestiżowych. Prawdopodobnie z tego względu większość badanych doceniała znaczenie funkcjonowania tego rodzaju podmiotów w procesie generowania rozwoju regionalnego, widząc w nich istotny element pobudzania i rozwijania przedsiębiorczości czy tworzenia klimatu zaufania. Niektórzy podkreślali nawet konieczność wzmocnienia działań tych instytucji — wychodzenia z większą inicjatywą w stronę przedsiębiorców poprzez kojarzenie władzy samorządowej, biznesu i nauki.

Mimo że respondenci deklarują dobrze rozwiniętą współpracę ze śląskimi uczelniami wyższymi oraz placówkami badawczo-rozwojowymi, we wszystkich subregionach totalnej krytyce poddano współpracę ze środowiskiem naukowym. Przedsiębiorcy rolni wskazywali na oderwanie placówek naukowych od realiów dotyczących rolnictwa, na poczucie osamotnienia w kontaktach z przedstawicielami nauki. Z kolei przedsiębiorcy związani z górnictwem, mając na uwadze realizowaną modernizację technologii produkcji, wykazywali większe zainteresowanie w zakresie potrzeb konsultacyjnych lub pewnych rozwiązań naukowych i pozytywnie oceniali współpracę z naukowymi instytucjami branżowymi. Pozostali przedsiębiorcy wydają się zniechęceni do świata nauki, winą obciążając naukowców. Współpraca często jest fasadowa i bezowocna, a utrzymywane kontakty luźne, sporadycz-

ne i dosyć płytkie. Najczęstszą formą współpracy są praktyki i staże dla studentów — głównie w firmach większych o polskich korzeniach. Żaden z respondentów nie uznał kontaktów naukowych za kluczowe dla swojej działalności.

Budowanie sieci współpracy ogranicza się zatem głównie do najistotniejszych partnerów danej kategorii respondentów — oczywiste jest jednak, że zawsze będą to przedsiębiorcy, których fundamentalne znaczenie dla kształtowania gospodarki regionalnej jest jasne dla wszystkich.

Sieć na inwestora i sąsiada

Widząc niedoskonałości współpracy regionalnej, respondenci wyrażali ostrożną nadzieję związaną z wpływem kapitału zagranicznego na rozwój regionu. Podkreślali widoczny wpływ inwestorów na kulturę pracy, przechwytywanie wiedzy, tworzenie sieci współpracy, motywowanie i inspirowanie lokalnych przedsiębiorstw. Większość wydawała się zadowolona z faktu występowania w województwie zagranicznych inwestycji, co szczególnie w sytuacji braku kapitału rodzimego daje szansę na przyspieszony rozwój i modernizację w regionie. Widoczne są pozytywne następstwa obecności zagranicznych inwestorów w postaci nowych miejsc pracy, rozwoju polskiej kadry oraz wzrostu konkurencji. Taka sytuacja wymusza uczenie się i podnoszenie jakości produkcji rodzimej. Większość dostrzegała pozytywne efekty związane z zaszczipianiem elementów nowoczesnej kultury pracy i prowadzenia biznesu. Najczęstsze kontakty z kapitałem zagranicznym mają przedsiębiorcy sektora produkcji i usług. Są oni także największymi realistami w kwestii wpływu kapitału zagranicznego na region, wskazując, że głównym motywem obecności zagranicznych inwestorów w województwie śląskim jest poszukiwanie zysku. Jest on generowany wówczas, gdy zagwarantowane są dogodne warunki inwestycyjne, tania siła robocza i system ulg, na co z kolei wskazywali głównie decydenci i eksperci. Znamienny jest fakt, że respondenci wszystkich kategorii uznali, iż zachodnie koncerny nie są specjalnie zainteresowane inwestowaniem w działalność naukowo-badawczą i rozwijanie innowacji w regionie. Można zatem podsumować, że główna rola zagranicznych inwestorów sprowadza się do stworzenia miejsc pracy i produkowania określonych części do całości produktu.

Otwarte granice w regionie województwa śląskiego dają nowe możliwości rozwoju, współpracy oraz przepływu kapitału. Ze względów kulturowych i historycznych można byłoby się spodziewać, że relacje polsko-czeskie będą charakteryzowały się większą dynamiką, szczególnie po

otwarcu granic. Niektóre podejmowane działania decydentów dowodzą, że istnieje realna szansa utworzenia europejskiego regionu sięgającego od Wrocławia do Krakowa po Ostrawę na południu. Pomysł ten wzbudzał u wszystkich respondentów wiele pozytywnych emocji, jednak często o zabarwieniu sceptycznym w kwestii jego organizacji. Na chwilę obecną taka współpraca pomiędzy przedsiębiorcami nie rozwija się najlepiej i nic nie wskazuje na to, by miało się to zmienić. Współpraca ogranicza się do partnerstwa handlowego i pojedynczych przypadków wymiany doświadczeń z produkcji. Jednak nie ma tu mowy o wymianie myśli technologicznej, specjalistycznej wiedzy. Wyrażano za to obawy o zachowanie *know-how*. Dopóki nie ma odpowiedniego poziomu zaufania, wyraźnej wspólnoty interesów, dopóty nie będzie szans na stworzenie regionu uczącego się. Sceptyczne podejście do tego tematu nie wyklucza jednak szans na powstanie takiego regionu w przyszłości. Pojedyncze wypowiedzi respondentów wskazywały, że *de facto* region taki już istnieje. Dowodem na to miała być jakość kapitału ludzkiego, który jest efektem zaawansowanych procesów uczenia. Najbardziej entuzjastycznie o takiej możliwości transgranicznych form wymiany wiedzy wypowiadali się przedstawiciele sektora usług, którzy chętnie szukają możliwości dostosowania się do oczekiwań partnerów biznesowych.

Współpraca szeregowych mieszkańców terenów przygranicznych oraz ciągłe doskonalenie jakości kapitału ludzkiego w całym regionie na skutek obecności inwestorów zagranicznych są dobrym sygnałem, jednak zarysowującym dopiero przyszły kształt regionu wiedzy. Brakuje odpowiednich działań politycznych i świadomości takiej konieczności wśród samych respondentów i władz regionalnych.

Podsumowanie — cel zasadniczy dla dalszego rozwoju

Podsumowując rozważania nad zagadnieniami więzi, integracji i networkingu w regionie przemysłowym zmierzającym w kierunku regionu wiedzy, należy podkreślić, że są to procesy zasadnicze dla jakości efektu finalnego zachodzących zmian. Ich dogłębna analiza, z gruntu niezwykle socjologiczna, wymaga jednak uwzględnienia zjawisk o złożonej naturze, rozpatrywanych z perspektywy wielu nauk.

Region przemysłowy, jakim jest województwo śląskie, podlega nieustannym zmianom, które w obecnym czasie nabierają wyjątkowego charakteru. Obok ciągle niezwykle istotnego przemysłu wydobywczego tworzą się innowacyjne branże zatrudniające rzesze specjalistów stale pogłębiających swoje kwalifikacje na skutek udziału w sieci powiązań. Kreatywne jed-

nostki uczestniczą w szczególnego rodzaju więzi, tworząc ją i jednocześnie wzbogacając w dokonującym się równolegle procesie integracji. Dynamiczne poszerzanie sieci kontaktów prowadzi stopniowo do wyższego poziomu rozwoju regionalnego, jednak szereg przeszkód, najczęściej natury polityczno-ekonomicznej, spowalnia ten proces. Sieciowy charakter relacji wykracza daleko poza dotychczasowe więzi, gdyż wszystkie uczestniczące w nich podmioty są elementami składowymi także globalnych zależności, czego dowodem są chociażby związki z zagranicznymi inwestorami oraz przedsiębiorcami.

Naukowe próby uchwycenia zasad kooperacji społecznej i mechanizmów rzutujących na sposoby prowadzenia działalności gospodarczej czy funkcjonowania otoczenia przedsiębiorstwa wskazują, że stałe wzmacnianie jakości współpracy powinno być głównym priorytetem najważniejszych aktorów regionalnych.

Bibliografia

- BARTNICKI M., STRUŻYNA J., 2001: *Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny*. Katowice. Wyd. Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego.
- BECKER G., 1990: *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*. Przeł. H. HAGEMEJEROWA, K. HAGEMEJER. Warszawa. Wyd. Naukowe PWN.
- BOURDIEU P., 1986: *The forms of capital*. In: *The handbook of theory and research for the sociology of education*. Ed. J.G. RICHARDSON. New York. Greenwood Press.
- CASTELLS M., 2008: *Spółczesność sieci*. Przeł. M. MARODY. Warszawa. Wyd. Naukowe PWN.
- FLORIDA R.L., 1995: *Toward the learning Region*. „Futures”. Vol. 27, No. 5.
- FRYKOWSKI M., 2007: *Zasoby i struktura kapitału społecznego mieszkańców Łodzi*. W: *Socjologia miasta. Nowe dziedziny badań*. Red. A. MAJER. Łódź. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- GEISLER R., 2008: *Cnoty obywatelskie jako struktury kognitywne w rozwoju regionalnym. Przypadek województwa śląskiego*. Tychy. Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych.
- GORZELAK G., JAŁOWIECKI B., 2004: *Illusory entities research “IQ”, Contemporary Perpetuum Mobile, Knowledge-based Economy, Learning Regions, Clusters, Bipolar Systems, The Greenhouse Effect. “Dialogue & Universalism”*. Vol. 14, nr 1/2.
- GRANOVETTER M., 1973: *The strenght of weak ties*. “American Journal of Sociology”. Vol. 78, nr 6.
- JACHER W., 1976: *Zagadnienie integracji systemu społecznego*. Warszawa—Wrocław. Wyd. Naukowe PWN.
- KLASIK A., KUŹNIK F., 2010: *Deficyty badań regionalnych na Śląsku. Standardy teoretyczne i metodologiczne regional science jako podstawa badań nad Śląskiem*. W: *Deficyty badań śląskoznawczych*. Red. T. NAWROCKI, A. NIESPOREK, M.S. SZCZEPAŃSKI. Katowice. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.
- LIN N., 1999: *Building a network theory of social capital*. “Connections”. Vol. 22 (1),

- LIN N., 2008: *A network theory of social capital*. In: *Handbook of social capital*. Eds. D. CASTIGLIONE, J. VAN DETH, G. WOLLEB. Oxford. University Press.
- SHEARMUR R., DOLOREUX D., 2000: *Science parks: actors or reactors? Canadian science parks in their urban context*. "Environment and Planning". T. 32.
- SUCHACKA M., 2012: *O przemianach kapitału ludzkiego i szansach na klasę kreatywną na przykładzie regionu przemysłowego*. „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 3 (49).
- SUCHACKA M., 2014: *Transformacja regionu przemysłowego w kierunku regionu wiedzy. Studium socjologiczne województwa śląskiego*. Katowice. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.

Małgorzata Suchacka

Social relationships — integration — networking
Sociological dimensions of the industrial transformation
of the region towards the region of knowledge

Summary

Complicated nature of the industrial transformation of the region into a knowledge region is one of the most interesting topics of research, observation and inquiry both for researchers and practitioners. Contemporary empirical analyzes in a comprehensive manner attempt to describe these phenomena taking into account the concept of interdisciplinary roots: human capital and social capital, learning region — as well as the notion of a strictly sociological origin — social relations, integration and more recently networking. The purpose of this paper is to present a summary of the results of research in the Silesia voivodeship concerning transformation of the industrial region towards the knowledge region. The basic conclusion from these analyzes relates to the changing nature of relationships, the importance of relationships, integration and cooperation between regional entrepreneurs, the development of innovation and its determinants.

Key words: social relationship, integration, networking, learning region, human capital, social capital